

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Rusların Hizmetinde Bir Türk: Mendiyyar Bekçurin'in 1781 Buhara Seyahati

A Turk in the Service of the Russians: Mendiyyar Bekchurin's 1781 Trip to Bukhara

Emre KESER^{a*}

^a Dr., İstanbul / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-0360-7492

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 7 Nisan 2024

Kabul tarihi: 24 Eylül 2024

Anahtar Kelimeler:

Mendiyyar Bekçurin,
Rusya İmparatorluğu,
Buhara Hanlığı,
Danyal Bey Atalık,
Elçilik.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: April 7, 2024

Accepted: September 24, 2024

Keywords:

Mendiyyar Bekchurin,
Russian Empire,
Bukhara Khanate,
Danyal Beg Atalik,
Embassy.

ÖZ

XVIII. yüzyılda Buhara Hanlığı ve Rusya İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkiler gelişmemiştir. Ruslar Maveräünnehir bölgesine uzun zaman aralıklarıyla elçiler göndermiştir. Bu durumun oluşmasında Maveräünnehir'in siyasi ve coğrafi vaziyeti de etkili olmuştur. Avrupa'daki siyasi dengeler ve Hindistan'daki İngiliz nüfuzunun artması Rusları doğuya yöneltmiştir. Rus devlet adamları Buhara Hanlığıyla diplomatik ilişkileri arttırmak istemiştir. Rusların nihai hedefi Buhara Hanlığı üzerinde siyasi ve ticari menfaatler elde etmektir. Bu sayede Hindistan coğrafyasına yaklaşmak ve İngilizlerle mücadele etmek amaçlanmıştır. Buhara'ya gönderilecek elçilik heyetine görevi başarabilecek nitelikte kişiler aranmıştır. Tatar Türkü olan Mendiyyar Bekçurin bu görev için en uygun adaydır. Mendiyyar Bekçurin İdil-Ural bölgesinde yetişmiştir. O Türk lehçelerini ve kültürlerini çok iyi bilen bir kimsedir. Bekçurin'in elçilik heyetine Maveräünnehir bölgesine aşina kimseler dâhil edilmiştir. Elçilik heyeti Buhara şehrine geldiğinde çok iyi karşılanmıştır. Mendiyyar Bekçurin 1781 yılı itibarıyla Ebu'l Gazi Han'ın 2 kez huzuruna çıkmıştır. Dönemin önemli şahsiyeti Danyal Bey Atalıkla görüşmelerde bulunmuştur. Mendiyyar Bekçurin bu görüşmelerde Buharalı devlet adamlarının güvenini kazanmaya çalışmıştır. Rus elçilik heyetinde bulunan diğer görevlilerde benzer faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bekçurin siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Bekçurin'in elçilik heyeti kısmi başarılar elde edebilmiştir. Bunun nedeni hanlığın karışık siyasi durumu ve Rus heyetine güvenilmemesidir. Çalışmamızda Mendiyyar Bekçurin'in seyahat günlüğü incelenmiştir. Bu kaynak Danyal Bey Atalık devrini anlatan mühim bir eserdir.

ABSTRACT

In the XVIII century, diplomatic relations between the Bukhara Khanate and the Russian Empire did not develop. Russians sent envoys to the Maveräunnehir region at long intervals. The political and geographical situation of Maveräunnehir was also effective in this situation. The political balances in Europe and the increasing British influence in India directed the Russians to the east. Russian statesmen wanted to increase diplomatic relations with the Bukhara Khanate. The ultimate goal of the Russians was to gain political and commercial interests over the Bukhara Khanate. In this way, it was aimed to approach the Indian geography and to fight against the British. The embassy delegation to be sent to Bukhara sought people who could accomplish the mission. Mendiyyar Bekchurin, a Tatar Turk, is the most suitable candidate for this post. Mendiyyar Bekchurin grew up in the Volga-Ural region. He was well acquainted with Turkic dialects and cultures. Bekchurin's embassy delegation included people familiar with the Maveräunnehir region. When the embassy delegation arrived in Bukhara, it was very well received. Mendiyyar Bekchurin appeared before Abu'l Ghazi Khan 2 times as of 1781. He held talks with the important figure of the period Danyal Beg Atalik. Mendiyyar Bekchurin tried to gain the trust of Bukharan statesmen during these meetings. Other members of the Russian embassy delegation engaged in similar activities. Bekchurin made great efforts to develop political and commercial relations. Bekchurin's embassy delegation could achieve partial success. The reason for this was the complicated political situation of the khanate and lack of trust in the Russian delegation. Mendiyyar Bekchurin's travel diary was analysed in our study. This source is an important work describing the period of Danyal Beg Atalik.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: emrekeser@yahoo.com

EXTENDED ABSTRACT

In the second half of the XVIII century, some changes occurred in the administration of Bukhara Khanate. Mangits, one of the powerful tribes in Bukhara Khanate, came to the forefront in the administration. Danyal Beg, the uncle of Muhammad Rahim Khan, one of the prominent Mangits, took over the administration of Bukhara. Danyal Beg did not take the office of khan. Instead, he started to rule the khanate by using the title of atalik. The apparent leader of Bukhara Khanate was a person named Abu'l Gazi Khan. This person is a descendant of Genghis Khan, the famous ruler of the Mongols. Danyal Beg Atalik tried to strengthen his authority in Bukhara Khanate by this method. However, he could not demonstrate a fully capable administration. People in different positions in the Bukhara Khanate shook Danyal Beg's authority. Shah Murad, one of Danyal Beg's sons, had a very good dialogue with the clergy. Shah Murad resorted to the support of clergymen in order to correct the bad situation. At the time of Mendiya Bekchurin's coming to Bukhara Khanate, the state was in a complicated situation.

During this period, there were different political balances in the Russian Empire. The Russians fought with the Ottomans, the largest state established by the Turks in the west, throughout the XVIIIth century. In these wars, it gained great territorial gains. It also fought with many states such as Austria, Prussia and Poland to expand its territories in Europe. For this reason, the Russians could not be sufficiently interested in the Turkish world in the east. The fact that the British started to conquer India alarmed the Russians. Because the Russians did not want a strong European state in the Indian region. According to Russians, this situation is a great danger for their empire.

The Maverannehir region, where the Bukhara Khanate maintained its political existence, is close to India. Therefore, the value of the Bukhara Khanate and the region increased in the eyes of the Russians. There are commercial relations between the Russian Empire and Bukhara Khanate. However, for a long time, both sides have not made efforts for the development of diplomatic and political relations. Russians sent an embassy delegation to Bukhara Khanate and aimed to develop political relations. In this way, the Russians will be able to use the Maverannehir as a buffer zone against the British.

Bukharan rulers approached the Russians with caution due to the long years of wars between the Russian Empire and the Ottoman Empire. They feared that the Russians would invade the region. Although Russians were not liked in Bukhara Khanate, they were seen as a good commercial partner. The trade of Bukharan merchants in Russia brings great income to the khanate. Bukharan statesmen who did not want to lose this advantage made many attempts. In 1775 and 1779, Bukharan envoys to Russia endeavoured to maintain their commercial gains. Taking advantage of the arrival of Uzbek envoys, the Russians decided to improve relations with the Bukhara Khanate.

Russian statesmen knew that Bukharans distrusted them and wanted to create a good embassy delegation. Mendiya Bekchurin is an important character who came to the fore at this stage. Bekchurin is a person of Turkic descent who grew up in the Volga-Ural region. Bekchurin got along very well with Turkic communities due to his belonging to the same nation. He had outstanding achievements in diplomatic missions in the Kazakh steppes. Mendiya Bekchurin was in constant contact with Turks in Orenburg Governorate. The fact that Bekchurin worked as an interpreter in Orenburg enabled him to better understand the behaviour and customs of the Turks. As a matter of fact, Governor General of Orenburg I.A. Reynsdorop gave a very favourable report about Bekchurin to the Russian Foreign Ministry. As a result, Bekchurin was put in charge of the embassy delegation to Bukhara. In order to increase the success of the embassy delegation, different people who knew the Maverannehir region well were included in this diplomatic mission. In late 1780, Bekchurin arrived in Bukhara and faced many difficulties. The statesmen in Bukhara Khanate suspected the Russian embassy delegation for various reasons. This is actually a situation expected by the Russian authorities. However, the complicated situation in the internal politics of the Bukhara Khanate greatly reduced the chances of success.

Despite this troubled situation, Bekchurin performed well in Bukhara. He did his best to establish good relations with Bukharan statesmen. The Russian embassy delegation headed by Bekchurin had limited success in Bukhara. Thanks to Bekchurin's embassy in 1781, information was obtained about the political, administrative, military and artisanal situation of the Bukhara Khanate. However, the Russians could not obtain the political and commercial privileges they wanted. The notes kept by Mendiya Bekchurin in the embassy delegation are an important main source. This travelogue allowed us to learn important information about the last times of Danyal Beg Atalik's reign. Our study aims to better understand the history of the Bukhara Khanate by analysing Mendiya Bekchurin's travel notes.

Giriş

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mangıtlar Buhara Hanlığı üzerinde nüfuzunu arttırdı. Ancak Muhammed Danyal Bey'in (1759-1785) iktidarında Özbek boyları onun otoritesine itiraz etti. Danyal Bey bu sebeple ulema, bürokrasi ve orduya kendine yakın kimseleri atamaya çalıştı. O, yeğeni Muhammed Rahim Han gibi Buhara tahtına oturmadi. Kendisi Cengiz soyundan olan Ebu'l Gazi'yi han olarak tanıdı (İvanov, 1958, s. 104). Muhammed Danyal Bey, atalık makamında bulunmayı tercih etti. Fakat gerçekte tüm kontrolü elinde tutmaya çalışıyordu. Danyal Bey Atalık ulema sınıfını olabildiğince kendi yanına çekmeye gayret gösterdi. Bu dönemde merkezi otoriteyi sağlayabilmek bir hayli zordu. Buhara Hanlığı'ndaki Özbek boyları merkezde daha çok söz sahibi olmak istiyordu. Bunun tek yolu devlet kademelerine kendi boylarından kimseleri getirmektir. Kent ve kırsal yerleşimlerdeki iktisadi sıkıntılar hanlığı zor durumda bıraktı (İvanov, 1958, s. 105). XVIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kuşbegi ve atalık makamlarının devlet üzerindeki çekişmesi arttı. Bu makamlar ülkede iki farklı güç odağı olarak ortaya çıktı. Ana mücadele sahası siyasi ve iktisadi konulardı (Ochildiev, 2021, s. 2466).

Danyal Bey Atalık selefi Muhammed Rahim Han döneminde hakimiyet altında olan bazı şehirlerde kontrolü kaybetti. Bu şehirleri tekrar ele geçirmede başarısız oldu. Danyal Bey tüm bu karışıklıkları önleyebilecek kararlılığa sahip değildi (Özkan, 2021, s. 64). Danyal Bey'in tüm çabalarına rağmen Kadı Kelan ve Devlet Kuşbegi gibi görevliler kendisine açıkça muhalefet etti. Bu ikili bilhassa Özbek boylarının desteğine güveniyordu. Buhara Hanlığı'nın bu nazik durumunda Danyal Bey'in oğlu Şah Murad merkezi otoritenin korunması için çaba sarf etti. Şah Murad özellikle ulema sınıfının halk nezdinde gücünü bildiğinden onları siyaseten yakın tutuyordu. Kendisinin çok dindar biri olması da bu durumu kolaylaştırdı (Boukhary, 1876, s. 120-121). Şah Murad hanlığın otoritesini sarsan Devlet Kuşbegi ve Kadı Kelan ile mücadeleye başladı (Boukhary, 1876, s. 122). Bu durum Şah Murad'ı doğal bir varis olarak ortaya çıkardı. Lakin Karşi şehri hâkimi olan Danyal Bey'in oğlu Toktamış Bey, kardeşi Şah Murad'a muhalifti (Boukhary, 1876, s. 130). Danyal Bey Atalık'ın diğer oğulları siyasi vaziyetin karışık olduğu bu durumda Şah Murad'a açıktan muhalefet edemedi. Onlar babalarının kendilerine uygun gördüğü pozisyonlarda kaldı (Skrine ve Ross, 2005, s. 204).

Buhara Hanlığı'nın içinde bulunduğu koşullar Rusya İmparatorluğuyla olan ilişkilerinde hassas davranmasını gerektirdi. Rusya İmparatorluğu ise I. Petro'dan miras kalan siyasi amaçlar doğrultusunda hareket ediyordu (Allworth, 1990, s. 98). İmparatorluğun en büyük gayesi Türkistan ve Hindistan bölgesinin tüm zenginliklerini Rusya'ya taşımaktı. Bunun için bölge coğrafyasının tanınması ve siyasi koşullarının iyi bilinmesi gerekiyordu (Allworth, 1990, s. 93).

XVIII. yüzyılda Rusya İmparatorluğu için Buhara Hanlığı'yla olan diplomasi faaliyetleri oldukça önemliydi. Ruslar bu dönemde batı ve Türk dünyasıyla önemli siyasi ve askeri çatışmalar yaşadı. Rusya İmparatorluğu 1756-1763 yılları arasında Avrupa'daki menfaatlerini korumak için savaşmaktan çekinmedi. Ruslar bu savaşlardan hemen sonra Osmanlı Devleti'yle karşı karşıya geldi (Yetişgin, 2000, s. 4). Bu safhada Rusya İmparatorluğunu çok rahatsız eden bir gelişme yaşandı. 1764 yılında İngilizler Hindistan coğrafyasında Fransız etkisini tamamen bitirdi. İngiltere'nin Hindistan'a tek başına hâkim olması Rusları endişelendirdi. İngiltere ile olası bir rekabetten çekinen Rus İmparatorluğu Maveraünnehir bölgesiyle daha fazla alakadar olmaya başladı. Buhara Hanlığı'na nüfuz edebilmek nihai amaç hâline geldi (Brejneva, 2011, s. 293).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rus-Buhara ilişkileri genellikle kırılğan bir yapıdaydı. Bu durumun en önemli nedeni imparatorluğun doğu ve batı yönündeki Türk devletlerine karşı

genişleme politikasıydı. Rusların İslam dünyasında büyük saygınlığa sahip Osmanlıyla olan rekabeti Maverâünnehir’de hoş karşılanmıyordu. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında ortaya çıkan Pugaçev isyanı ve savaş koşulları imparatorluğu yıprattı. Ruslar 1774 yılından Mendiya Bekçurin’in elçilik faaliyetlerinde bulunduğu 1780’li yıllara kadar Kırım’ın ilhakına çalıştı. Rus İmparatorluğu batı Türklüğüne karşı saldırgan doğu Türklüğüyle olan ilişkilerinde pasifizm siyasetini tatbik ediyordu (Yetişgin, 2000, s. 6).

II. Katerina döneminde Rus-Hindistan ticaretine Türkistan Hanlıkları’nın mâni olduğu düşünülüyordu. Bu durumun diplomatik manevralarla aşılması amaçlandı. Ruslar Maverâünnehir bölgesini ele geçirme stratejisini dönemselsel olarak terk etti. Maverâünnehir’in en önde gelen devleti olan Buhara Hanlığı ile ticaretin arttırılmasına karar verildi. Buhara şehrinde Rus şirketlerinin ticaret ofisleri açması amaçlandı. Buhara Hanlığı’ndan peş peşe elçilerin gelmesi Rusları cesaretlendirdi. Bu fikirlerin hayata geçirilmesi için Buhara Hanlığı’na bir elçilik heyeti gönderilmesi kararlaştırıldı. Elçilik heyetinin başına Türk asıllı Mendiya Bekçurin getirildi (Vladimiroviç, 1941, s. 6).

Mendiya Bekçurin’in seyahat notları ilk kez 1916 yılında S. Jukovskiy tarafından *Vostoçnyy Sbornik* dergisinde “K istorii snoşeniy Rossii s Buharoy i Hivoy kontsa XVIII veka. Posolstvo perevodçika Bekçurina v Buharu v 1781 godu” başlığıyla yayımlanmıştır. Çalışmada bu notlara ek olarak Rus ve Buharalı bazı devlet adamlarının mektupları da bulunmaktadır. Elde edilen verilerden çalışmamızla ilgili olan kısımlar kullanılmıştır. (Jukovskiy, 1916, s. 273-340).

Mendiya Bekçurin’in Şahsiyeti ve Faaliyetleri

Mendiya Bekçurin 1740 yılında doğdu. Babası Rus ordusuna hizmet eden bir askerdi. Bekçurin İdil-Ural bölgesinde yaşayan Tatar Türklerindedir. Bekçurin gençlik yıllarında çok iyi bir eğitim aldı. Bu sebeple birçok farklı alanlarda uzmanlaştı. O özellikle çeşitli kavimlerin kültürlerini tetkik eden mühim bir etnograf olarak nam saldı. Bekçurin Türk dilleri ve lehçelerine oldukça hakimdi. O, bu özellikleriyle Rus yetkili makamlarının kısa sürede dikkatini çekti. Mendiya Bekçurin 1760 yılında Orenburg Genel Valiliği’nde tercüman olarak istihdam edildi. Bekçurin’in Orenburg bölgesinde bulunması tesadüfi değildi. Bu şehir Rusya İmparatorluğu’nun Türkistan siyaseti için oldukça mühim bir konumdaydı. Buraya Türkistan Hanlıklarından birçok Türk soylu kimseler gelirdi. Rusya İmparatorluğu genellikle Maverâünnehir bölgesi hakkındaki kararlarını Orenburg’daki yetkililerin yönlendirmesiyle verirdi. Bekçurin Rusya İmparatorluğu adına birçok kez Kazak cüzlerinde bulundu. 1778-1779 senelerinde Kazak Hanı Ablay ile resmi görüşme heyetlerine dâhil oldu. Bu görüşmelerde Kazak hanını St. Petersburg’a davet etti (Aygan, 2004, s. 392).

Bekçurin’in özellikle Küçük Cüzdeki faaliyetleri dikkat çekiciydi. Mendiya bölgenin Kazak ileri gelenleriyle çok iyi anlaştı. Kazak beyleri Bekçurin’e Rus heyetinde yer alan birçok kimseden daha fazla ilgi gösterdi. Mendiya Bekçurin’in Türk soylu halklarla iletişim kurma becerisinde etnograf kimliğinin önemli bir katkısı vardı (Akmanov ve Gvozdikova, 2011, s. 288). Onun sayesinde Rus heyeti amaçlanan politikaya uygun faaliyetler yürütebildi. Rus heyetinde tercüman olarak bulunan Bekçurin’in başardığı işler görev tanımının çok üzerindeydi (Kasimbaev, 2012, s. 22). İmparatorluk yetkilileri bölge hakkında birçok bilgiyi Bekçurin’in tuttuğu notlar sayesinde edindi. Kazaklar ile Kalmuklar arasındaki ilişkiler, Kazak tüccarların durumu, Ruslara karşı çıkan Kazakların nasıl kontrol altında tutulabileceği gibi bilgiler Bekçurin gözlemleri sayesinde edinildi. Bekçurin bu gözlemlerini kâğıda döküp elçilik heyetine ve sonrasında yetkili makamlara sunmuştu (Kasimbaev, 2012, s. 23).

Mendiya Bekçurin’in Kazak Cüzlerindeki en önemli hizmetlerinden biri Rus esirler konusuydu. Ablay Han’ın bazı Rusları tutsak olarak tuttuğu biliniyordu. Ablay Han etrafındakilerin kışkırtmasıyla çeşitli sebepler öne sürerek onları serbest bırakmıyordu. Türk ve

etnograf olması nedeniyle bölge kültürünü iyi bilen Mendiya Bekçurin'in çabalarıyla bu konunun çözülmesine çalışıldı. Sonuç olarak bu sorun kısmen de olsa çözülebildi. Bazı Kazak ileri gelenlerine konuyla ilgili ceza veya ödüller verildi. Sorunun çözümünde Bekçurin'in büyük katkısı oldu (Kasımbaev, 2012, s. 24). Mendiya Bekçurin'in tüm bu çabaları taltif edilmesiyle sonuçlandı. Bekçurin Orenburg'daki pozisyonunu sağlamlaştırdı. Onun Kazak Cüzlerindeki faaliyetleri daha büyük görevler almasının yolunu açtı. Bu durum kısa zaman içerisinde Bekçurin'in Buhara'ya gönderilecek elçilik heyetinin başına atanmasıyla sonuçlandı (Kasımbaev, 2012, s. 30).

Mendiya Bekçurin'in Buhara Seyahati

Mendiya Bekçurin'in Buhara seyahatine çıkmasının sebebi iki devletin içerisinde bulunduğu siyasi ve ticari koşullardı. Buhara Hanlığı'ndan Rusya'ya gelen 1775 ve 1779 yıllarındaki elçilik heyetleri bu süreci hızlandırdı. 1773 yılının sonbaharında Rusya'ya giden Buharalı tüccarlar Pugaçev'e bağlı adamlar ve Kazakların yağmalarına maruz kaldı. Esasen bu tür yağma hareketleri dönemin ticari hayatında normal karşılanan bir durumdu. Herhangi bir diplomatik faaliyetin ortaya çıkmasını gerektirecek bir olay olarak görülmezdi. Fakat bu dönemde Buharalı tüccarların can ve mal kayıpları çok fazlaydı (Şubinskiy, 1897, s. 522).

Rusya'ya giden kervanlardaki Buharalıların çoğu öldürülüyordu. Yağmacılar kervanlardaki malların tamamına el koyuyordu. Alışılmışın dışında olan bu durum Buhara kamuoyunda büyük rahatsızlık yarattı. Tüccarlar vaziyetin çözümü için Buhara Hanı Ebu'l Gazi'ye başvurdu. Rusya'ya giden kervanlarda büyük hisse sahibi olan, tüccar ileri gelenlerinden Molla İrnazar Bey elçilik için gönüllü oldu. 1775 yılında Buhara'dan Moskova'ya giden elçilik heyeti diplomatik faaliyetlerine başladı (Şubinskiy, 1897, s. 523).

İrnazar Bey Moskova'ya geldiğinde şehirde Osmanlı elçiliği de mevcuttu. Bu vesileyle Buhara Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun elçilik heyetleri birçok kez bir araya geldi. Batı ve doğu coğrafyasının önemli iki Türk devleti görüşmelerde mühim kararlar aldı. Buhara-Osmanlı ticaretinin arttırılması, Türkistanlı hacıların seyahat durumlarının iyileştirilmesi meselelerinin hızlıca çözüme kavuşturulması amaçlandı. İrnazar Bey'in başındaki elçilik heyeti tam manasıyla başarı sağlayamadan Buhara'ya döndü. Molla İrnazar Bey Ebu'l Gazi Han'a Osmanlı elçileriyle olan görüşmeleri de bildirdi. Han kısa bir süre sonra İrnazar Bey'i İstanbul'a elçi olarak gitmesi için görevlendirdi (Şubinskiy, 1897, s. 527). 1779 yılında yola çıkan elçilik heyetine yol üzerinde başka bir emir geldi. İstanbul'a gidilmeden evvel Rus sarayına gidilmesi, yağmalanan Buhara kervanları için tazminat talep edilmesi gibi hükümler kendisine bildirildi. Bu sebeple İrnazar Bey ikinci kez Rusya'ya elçi olarak gitti. Molla İrnazar Rusya'daki diplomatik faaliyetlerinden sonra İstanbul'a doğru yola çıktı (Şubinskiy, 1897, s. 528).

Rus yetkili makamları Buhara elçisinin ikinci sefer gelmesi üzerine diplomatik bir hamle yapmaya karar verdi. Buhara'ya gönderilecek olan elçilik heyetinin başlıca hedefi Rus-Buhara ilişkilerinin geliştirilmesiydi. İki taraf arasındaki ticari kaygıların giderilmesi de ilişkilere büyük yarar sağlayacaktı (Maslova, 1955, s. 26). Bunun yanı sıra Ruslar Buhara elçilik heyetinin Osmanlı İmparatorluğuna gitme amacını öğrenmek istiyordu. Buhara elçilerinin İran üzerinden değil Rus topraklarını kullanarak Osmanlı'ya gitmeleri hususu yetkilileri endişelendirdi. Rus devlet adamları iki Türk devletinin kendilerine karşı ortak hareket etmesinden çekiniyordu. Ayrıca Buhara Hanlığı'nın güncel siyasi, askeri ve ticari durumunun bilinmesi oldukça önemliydi. Bu sayede Rusya İmparatorluğu Maveraünnehir stratejisini doğru bir şekilde oluşturabilecekti (Jukovskiy, 1915, s. 90).

Bu önemli görev için Türk topluluklarının yapısını iyi bilen birine ihtiyaç vardı. Rus Dış İşleri Bakanlığı, Orenburg Genel Valisi İ.A. Reynoldsdorop'a Buhara elçiliği için uygun kişiyi bulma talimatı verdi. Seçilecek kişinin yerel koşullara uyum sağlama, uzun yolculuk deneyimi

ve Buhara'daki insanlarla iyi iletişim kurabilme özelliklerine sahip olması şarttı. Mendiya Bekçurin yaptığı hizmetlerle bu iş için doğal bir adaydı. O, Kazak Cüzlerinde dış işleri bakanlığı ve Orenburg Genel Valiliği'nin verdiği tüm görevleri eksiksiz yerine getirdi. Bekçurin 1760 yılından itibaren Maveräünnehir'deki Türk topluluklarıyla iletişim hâlindeydi. Orenburg şehrinde bulunmasından dolayı birçok Buharalı tüccarla tanışabildi. Bekçurin'in babasının asker olması onun disiplinli karakterini geliştirdi. Bekçurin seyahat zorluklarına alışkındı ve dil problemi yoktu. İ.A. Reynsdorop Dış İşleri Bakanlığı'na verdiği raporda: "*Elçilik heyetinin özel görevi sebebiyle en yetenekli, güvenilir ve deneyimli kişi olan Mendiya Bekçurin'i bu göreve seçtim.*" diyerek tercihini bildirdi (Suleymanoviç, 2014, s. 115).

Reynsdorop'un bu seçimi Rus yetkili makamlarını oldukça etkilemiştir. Orenburg Genel Valisi Reynsdorop Maveräünnehir bölgesine en yakın yüksek rütbeli yetkiliydi. Orenburg Genel Valisi'nin Mendiya Bekçurin hakkında övgüye varan raporu bu görev için başka alternatifler düşünülmesini engelledi. Bölgeye gidecek olan elçilik heyetinin mutlak bir başarı kazanması hedefleniyordu (Koç, 2017, s. 72). Rus elçilik heyetinden istihbarat niteliğinde bilgiler toplanması istendi. Mendiya Bekçurin'e Buhara devlet adamlarına iletmesi için önemli evraklar teslim edildi. Bunlardan ilki Rus Dış İşleri Bakanı Kont Nikita İvanoviç Panin'in mektubuydu. Bir diğeri Reynsdorop'un Buhara yetkilileri için kaleme aldığı bir yazıydı. İmparatoriçe elçilik heyetinden bölgeye dair birçok bilinmeyen olayı aydınlatmasını istedi (Koç, 2017, s. 73).

Mendiya Bekçurin'in elçilik heyeti Buhara Hanlığı'ndaki insanların uzlaşmaz bir tavırda olabileceği konusunda uyarıldı. Bu sebeple Mendiya Bekçurin'e eşlik edecek kişilerin göreve uygun olması hususu vurgulandı. Rus Dış İşleri Bakanlığı'ndaki yetkililer Orenburg'daki görevlilere bölgeyi bilen kişilerin heyete dâhil edilmesini tavsiye etti. Yine de bu iş için seçim Orenburg'daki yetkililere bırakıldı. Rus Dış İşleri Bakanlığı Mendiya Bekçurin'e yazılı talimat vermektan kaçındı. Çünkü Buharalı devlet adamları talimatlar ele geçirildiği takdirde bu durumu yanlış anlayabilirdi. Ani olayların ortaya çıkabilmesi ihtimaline karşı elçilik heyeti sözlü talimat usulüne geçti. Mendiya Bekçurin'e imkân olduğunda karşılaştığı olayları unutmaması için kayıt altına alması istendi. Bu kayıt bir günlük veya kısa kelimelerden oluşabilirdi. Asıl maksat Bekçurin Rusya'ya döndüğünde ona yaşadığı olayları anımsatacak bir materyalin bulunmasıydı. Eğer imkân olursa bu materyaller Buhara'dan Orenburg'a gönderilecek ve Bekçurin'in görevine devam etmesine çalışılacaktı (Jukovskiy, 1916, s. 283-284).

Nihayetinde elçilik heyetinin tüm hazırlıkları tamamlandı. İmparatoriçe II. Katerina'nın emriyle 31 Ekim 1780'de Bekçurin'in elçilik heyeti Orenburg'dan Buhara'ya doğru yola çıktı. Mendiya Bekçurin'in Maveräünnehir bölgesini iyi bilen bir maiyeti vardı. Coğrafyayı bilen 2 Müslüman görevli başı çekiyordu. Rusya'nın Küçük Cüz Hanı olarak tanıdığı Nuralı Han'a bağlı 3 Kazak asker heyette bulunuyordu. Nuralı Han'ın kardeşi Eralı Han'da güvendiği 3 adamını Bekçurin'e verdi. Elçilik heyeti 6 günlük bir at yolculuğundan sonra Orsk kalesine ulaştı. 9 Kasım'da Orsk kalesinden yola çıkan heyet 26 Aralık 1780 yılında Buhara şehrine vardı. Mendiya Bekçurin'in başında olduğu elçilik heyeti Buhara'ya vardığında Rusya'ya elçi gelen İrnazar Bey'in dairesine yerleştirildi. Mendiya Bekçurin ve heyetinin korunması maksadıyla 3 adam tahsis edildi (Jukovskiy, 1916, s. 276).

Mendiya Bekçurin ve elçilik heyetinin diğeri üyeleri yaklaşık 6 gün boyunca İrnazar Bey'in odasında tutuklu olarak kaldı. Bu süre zarfında kendilerine bir açıklama yapılmadı. Mendiya Bekçurin Türk topluluklarını iyi tanıdığından bir terslik olduğunu anladı. Bekçurin'in birçok girişimine rağmen Buharalılar elçilik heyetine kötü davranmaya devam etti. Nihayet 7. günde Bekçurin'in Ebu'l Gazi Han'ın huzuruna çıkmasına izin verildi. Bekçurin burada hana takdim edildi. Fakat elçilik görevini yerine getirebilecek kadar huzurda tutulmadı. Bir süre

sonra odasına geri götürüldü. Bekçurin Rus elçilik heyetine neden kötü davranıldığını sarayda bulunan esir bir Rus'tan öğrenebildi. Molla İrnazar Bey elçilik heyetiyle İstanbul'a doğru ilerlerken Danyal Bey Atalık'a bir mektup yazmıştı. Bu mektupta Mendiya Bekçurin'in mutlaka gözetim altında tutulması ve şehirde fazla gezdirilmemesini tavsiye etmişti (Jukovskiy, 1916, s. 292).

Danyal Bey Atalık'ın bu dönemde devlet içinde nüfuzu oldukça fazlaydı. Mendiya Bekçurin de ilerleyen süreçte Ebu'l Gazi Han'ın devlet üzerinde hiçbir yetkisinin olmadığını anlayacaktı. Ebu'l Gazi' Han Buhara'da sadece simgesel bir figürdü. Bekçurin sosyal açıdan Türk adet ve göreneklerini iyi bilse de Danyal Bey Atalık Rus heyetinden şüpheleniyordu. Rus elçilik heyetinin Buhara iç siyasetini bilmemesinden dolayı Danyal Bey Atalık dışında bir güç odağıyla irtibata geçmesi imkânsızdı (Poçekaev, 2017, s. 110).

Bekçurin kötü durumu düzelterek maksadıyla birçok kez han ve atalıkla görüşme talebinde bulundu. Bekçurin'in girişimleri her seferinde reddedildi. Bekçurin elçilik heyetindeki Kazakları durumu anlayabilmek için Buharalı yetkililere gönderdi. Esasen bu çok akıllıca ve doğru bir hamleydi. Bekçurin'in kendisinin de Türk olması soydaşlarının davranışlarını daha iyi tahlil edebilmesini sağladı. Fakat Buharalıların elçilik heyeti hakkındaki endişeleri Bekçurin'in yeteneklerini aştı. Buharalı yetkililer Rus elçilik heyetinin şehir tahkimatlarını ve askeri durumu incelemek maksadıyla burada olduğunu düşünüyordu. Buharalı devlet adamlarına göre Ruslar Bekoviç Çerkasskiy'in Hiveliler tarafından katledilmesini unutmamıştı. Rusların Hivelilerden intikam alırken Buharalıların bir şey yapamayacakları haberlerini yaydıkları iddia ediliyordu. Ruslar tarafından yayıldığına inanılan bir başka havadis daha vardı. Buna göre Rusların Hive Hanlığı'ndaki altın cevherlerini ele geçirmek istediği Buharalıların da bu durumu kabulleneceği söylemiydi. Son olarak Buharalı Rus esirlerin geri iadesi talebi olduğunda bu kimseleri Kazaklara sattıklarını dile getiriyordu (Jukovskiy, 1916, s. 293).

Buhara Hanlığı'ndaki karışık durum Mendiya Bekçurin'in başarısını engelliyordu. Bekçurin bu sebeple harekete geçti. Kendisiyle ilgilenen şigavul ve yasavul makamındaki görevlilere hediyeler vererek huzura kabul edilmeyi başardı. Bu sayede Bekçurin Rus Dış İşleri Bakanı Kont Panin ve Orenburg Genel Valisinin mektuplarını sunma fırsatını elde etti. Lakin karşılıklı görüşmeler ve Rus yetkili makamlarının olumlu ifadeleri durumu değiştirmede. Mendiya Bekçurin ve elçilik heyeti kısa bir süre sonra Buhara'dan gönderildi (Jukovskiy, 1916, s. 294).

Mendiya Bekçurin'in 1781 yılındaki Buhara elçiliği herhangi bir diplomatik başarı elde edemedi. Bekçurin'in elçilik heyeti hakkındaki birçok iddia Buhara devlet ricalinin onlara önyargıyla bakmasına neden oldu. Bu durumun ortaya çıkmasında Rusya İmparatorluğu'nun batı Türklüğüne karşı saldırgan tutumu da oldukça etkiliydi. Osmanlı-Rus savaşlarının akıbetleri bölgede sürekli takip ediliyordu. Buharalı devlet adamları Rusların Maveraünnehir'e silahlı güç gönderebileceklerini olası ihtimaller arasında görüyordu. Tüm bu olumsuz etmenlere rağmen Bekçurin II. Katerina'nın iyi dileklerini Ebu'l Gazi Han'a iletmeyi başardı. İkili ilişkilerin güçlendirilmesi niyetiyle gönderilen Bekçurin bu konuda tam bir başarı sağlayamadı. Fakat Buhara Hanlığı ve elçi İrnazar Bey hakkında birtakım önemli bilgiler öğrenebildi (Jukovskiy, 1915, s. 91).

Bekçurin'in öğrendikleri hanlığın dönemsel durumunu anlayabilmek adına önemliydi. Onun verdiği bilgiler birçok alanda detayların tahmin edilmesini kolaylaştıracak tarzdaydı. Bekçurin bunu zor şartlar altında başardı. O sürekli gözetim altında tutulmaya çalışıldı. Bekçurin'in şehirde özgürce gezmesini engellenmek için çeşitli bahaneler öne sürüldü. Bekçurin imkânlar dâhilinde en iyi bilgileri edinebildi (Habibulloev, 2013, s. 213).

Mendiyar Bekçurin'e Göre Buhara Hanlığı

Mendiyar Bekçurin hanlığın idari teşkilatı, askeri yapısı, mimarisi, yemek içmek kültürü, tarım ve zanaat konularında işe yarar bilgiler vermiştir. Buhara şehrine girmeye hazırlanan Bekçurin'i şıgavul ve 4 yasavul görevlisi ark sarayına davet etmişti. At sırtında ark sarayına doğru ilerleyen heyetin etrafında 5000 kişilik askeri birlik vardı. Bekçurin bu esnada büyük ve küçük bakır toplar görmüştü. Ayrıca bakırdan yapılma havan topları da mevcuttu. Bu topların tamamı arabalarda duruyordu. Fakat topların kendi tekerlekleri yoktu. Yani toplar mobilize değildi. Anlaşıldığı kadarıyla topların taşınması için böyle bir yöntem benimsenmişti. Bekçurin'in gördüğü topların güllerleri yaklaşık 6 libre ağırlığındaydı. Farklı boyutlarda güllerler de mevcuttu. Bu güllerler 4 eşeğin yüklendiği ve yarım kulaç genişliğinde bir arabayla taşınırdı. (Jukovskiy, 1916, s. 297).

Mendiyar Bekçurin ark sarayına ulaştığında hanın huzuruna çıkarıldı. Burada hanın 3 kulaç uzağında durduruldu. Bekçurin II. Katerina'nın Buhara elçilik heyetinin art arda 2 sefer gelmesine sevindiğini bildirdi. Ardından Rus elçilik heyetinin mektupları udaycıya verildi. Udaycı bu mektupları dadhah görevlisini verdi. Dadhah görevlisiye İnak'a teslim etti. İnak makamındaki kişi hanın sağ yanında bulunan kuşbegine taktim etti. Kuşbegi de büyük bir saygıyla bu silsileyi sonlandırarak mektubu hana ulaştırdı. Ebu'l Gazi Han bu mektubu kabul edip önüne koydu. Sonrasında tören protokolleri gereği herkes Rusya İmparatoriçesinin sağlığına dua etti. Orenburg Genel Valisi de Danyal Bey Atalık'a bir mektup yazmıştı. Bu mektubu yine kuşbegi Danyal Atalık'a verdi. Bekçurin Danyal Bey Atalık'a yakın oturan 7 kişilik bir grubun yanına koyuldu. Danyal Bey Atalık'ın sağ tarafında 22 kişi sol tarafındaysa 18 kişi bulunuyordu. Bekçurin bir süre sonra hanın huzurundan dairesine dinlenmek üzere gönderildi (Jukovskiy, 1916, s. 298).

Mendiyar Bekçurin Ebu'l Gazi Han'ın huzurunda gördükleri hakkında ilginç tespitler yapmaktadır. Bekçurin'e göre hanın etrafında bulunan devlet görevlileri saygısız davranışlarda bulunuyordu. Onlar herhangi bir şekilde Ebu'l Gazi Han dan korkmuyorlardı. Ayrıca saraya gelen arzuhâlcilerin de davranışları pervasızdı. Yasavullar saraya gelip edepsizlik yapan bazı kimseleri sopalarla dövmüşlerdi. Bu uygulama bile insanları kontrol altında tutmaya yetmiyordu. Han ve adamları böyle durumlara karşı kayıtsız kalıyorlardı. 2 Ocak günü Danyal Bey Atalık'ın yardımcısı Mirza Munşi Bekçurin'in odasına geldi. Mirza Munşi Rusya'dan gelen resmi mektuplar için han ve atalığın teşekkürlerini ilettiler. Han II. Katerina'nın kendisine hitap ettiği bir mektup göndermemesine alınmıştı. Ebu'l Gazi Han bu durumu diplomatik nezaketsizlik olarak algılamıştı. Vaziyetin farkında olan Bekçurin mektuplarda resmi dil kullanıldığını ve II. Katerina'nın incelemesiyle gönderildiğini söyledi (Jukovskiy, 1916, s. 299).

Bekçurin bir süre Buharalı devlet adamlarıyla dolaylı yoldan görüşmeye devam etti. Bu sırada Buhara elçisi İrnazar Bey'in damadıyla tanıştı. Bu zat Bekçurin'e karşı açık sözlüydü. Ona İstanbul'a giden elçilik heyetinin bazı amaçlarından bahsetti. Osmanlı Devleti bölgenin durumunu merak ettiği için İrnazar Bey'den gerekli bilgileri almak istiyordu. Ayrıca ticari ilişkilerin geliştirilmesi konusu da gündemdeydi. Bekçurin 5 Ocak günü Buhara sarayından yetkili bir kimse olan Kazak Muhammed Can ile görüştü. Kazak Muhammed Can bu görüşmede hanın devlet üzerinde hiçbir gücünün olmadığını söyledi. Ebu'l Gazi Han'ın sadece törensel faaliyetlerde kullanıldığını açıkladı. Kazak Muhammed'in ifadeleriyle tüm yetki atalığın elindeydi. Sarayda, atalığın evinde ve kamusal alanda kuran hükümlerine göre idare uygulanmaya başladı. Atalık başkentte kendine bağlı 40.000 kişilik bir askeri kuvvet bulunduruyordu. Bunlar atlı kuvvetlerdi. Onların başında atalığın torunu Abdul Gafur Bey vardı. Bu kimse Mangıt boyunun ileri gelenlerinden biriydi. Askerlerin maaşları saray tarafından ödeniyordu. Ayrıca han ve atalığın korunması için özel olarak esirlerden oluşturulan

3.000 kişilik askeri birlikte mevcuttu (Jukovskiy, 1916, s. 300-301). Bekçurin'in yaptığı bu tanımlar Buhara'nın XVIII. yüzyıldaki askeri stratejisine kesinlikle uyumludur. Bu dönemde hakikatten ordunun büyük bir bölümünü atlı birlikler oluşturmaktaydı. Piyade kuvvetleri süvarilere göre oldukça az miktardaydı (Tuymirzayevich, 2020, s. 69).

Mendiyar Bekçurin, 9 Ocak'ta getirdiği mektupların cevaplarını almak üzere Danyal Bey Atalık tarafından huzura çağrıldı. Atalık cevap mektuplarını Bekçurin'e verdi. Ardından han ve devlet adamlarının ileri gelenleri adına elçilik heyetine 100 çervonets (altın para) verildi. Mendiyar Bekçurin'e 2 kaftan, 2 kuşak ve bir çift yeşil çizme hediye edildi. Bekçurin'in yanındaki Kazak beylerine ise birer kaftan, kuşak ve şapka verildi. Danyal Bey Atalık akşam yemeği için Buharalı yetkililerle birlikte özel bir odaya geçti. Bekçurin'in ifadelerine göre herkese çeşitli meyveler, pilav ve kavun ikram edildi. Yemekten sonra ticaretle ilgili konuların görüşülmesine başlandı. Danyal Bey Atalık Rus tarafının ticari imtiyaz isteklerini çeşitli sebeplerle reddetti. Danyal Bey Atalığa göre herkesin katılacağı geniş bir şura toplanmadan Rusların istekleri konusunda bir yanıt vermesi imkânsızdı. Atalık diğer görevlilerin fikrinin alınmasını elzem görüyordu. Bekçurin Avrupa devletlerinden örnek vererek bazı ticari şirketlerin Buhara topraklarında faaliyet göstermesini rica etti. Atalık bir anda sinirlenerek kendi adetlerinde bu şekilde uygulamaların olmadığından bahsetti. Bekçurin atalığın bu konuda tavizsiz olduğunu anladı. Görüşmeler bu şekilde sonlandı (Jukovskiy, 1916, s. 302).

Danyal Bey Atalık aynı gün mehter görevlisi aracılığıyla Buharalı tüccarlar için ticari imtiyaz talebinde bulundu. Danyal Bey'in istekleri arasında Buharalı tüccarların Rus şehirlerinde serbest ticaret yapması, bu imtiyazın kimse tarafından kaldırılmaması vardı. Buharalılar bu talebin Rus sarayına iletilmesini istiyordu. Bekçurin'in konuştuğu şigavul ve yasavul görevlileri Danyal Bey Atalık'ın oğlu Şah Murad'ın yakın zamanda yönetimde etkili olacağını söylüyorlardı. Onlara göre Şah Murad 6 yıl içerisinde Buhara yönetiminde kendi isteklerini tamamıyla uygulayabilecekti. Buhara tebaasının Şah Murad'ı doğal bir varis görmesi bu tür söylentilerin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Bekçurin Buhara şehrindeki savunma sistemi hakkında kayda değer bilgiler vermiştir. Ona göre şehir surlarında top yoktu. Bunun sebebi şehir duvarlarının ince, dar ve yüksek yapısıydı. Şah Murad Bey farklı namlu tiplerinde silahlar sipariş etmişti (Jukovskiy, 1916, s. 303).

Danyal Bey Atalık Rus Dış İşleri bakanı Kont Panin'e gönderdiği mektubunda Rusların isteklerini Özbek beylerine danışmadan karar veremeyeceğini belirtti. Danyal Bey bu mektubunda 92 Özbek beyinin önemli kararlarda saraya tavsiyelerini ilettiğini ifade etti. Bu durumun gelenek olduğu ve uygulanması gerektiğinin de altı çizildi. Birçok Özbek boyunun isminin olduğu mektupta cevap almanın 3-4 ay sürebileceğini dile getirdi (Jukovskiy, 1916, s. 307-308). Atalık Orenburg Genel Valisi Reynsdorp'a farklı bir mektupta benzer bir cevap verdi. Ayrıca ona yazılan mektupta ticari konuların önemine dikkat çekildi (Jukovskiy, 1916, s. 311). Danyal Bey'in bu cevapları birkaç farklı anlama gelmektedir. İlki Rusların isteklerine karşı zaman kazanabilmektir. İkincisi hanlığın içerisinde bulunduğu hassas durumu sıradanlaştırmaktır. Diğer bir deyişle elçilik heyetinin gördüğü bazı anormal durumları olağan hâle getirmektir. Bekçurin'in hanlığın siyasi, idari ve askeri durumuyla ilgili verdiği bu bilgiler Ruslar adına çok önemlidir.

Bekçurin hanlıkta kaldığı kısa süre içerisinde Buhara'daki mimari durum hakkında da değerli malumatlar edindi. Türk seyyaha göre şehrin kapıları tuğladan imal edilmişti. Duvarların ana malzemesi ince kildi. Buhara hendeklerinin etrafında fazla su yoktu. Şehirdeki evlerin geneli eskiydi. Şehirde farklı malzemelerden imal edilen yaklaşık 10.000 adet ev vardı. Sokaklar çok dardı. En geniş sokak 2-11 sajen (2,1336 metreye tekabül eden Rus uzunluk birimidir) arası genişliğe sahipti. Registan isimli meydanda küçük dükkanlar kurulurdu.

İnsanlar buraya satacakları eşyalarını getirirdi. Şehrin tüm çevresi ata binilerek yarım günde gezilebilirdi (Jukovskiy, 1916, s. 296).

Buhara'da 360 adet dini yapı vardı. Aynı zamanda şehirde 30 adet okul bulunmaktaydı. Bekçurin Ark sarayındaki merasim haneyi gösterişli bulmuştu (Jukovskiy, 1916, s. 299). Mendiyyar Bekçurin Registan meydanının 25 kulaç yüksekliğinde tuğla direk görmüştü. Yazarın gördüğü bu yapı muhtemelen Mir Arap minaresi olabilir. Bekçurin ön cephesi alçıdan yapılmış yeşil ve gök mavisi boyalara sahip çarşı isimli bir ticaret alanına dikkat çekmektedir (Jukovskiy, 1916, s. 303).

Buhara şehrinde büyük ölçekli üretim tesisleri yoktu. Şehirde genellikle kısıtlı üretim metotlarına sahip atölyeler vardı. Kumaş ve kâğıt atölyeleri bu tanıma en iyi uyan imalathanelerdi. Hanlıkta ipekböcekçiliği gelişmişti. Mart ayı başlarında ipekböceği besleyen herkes hususi işlerini 12 gün kadar ertelerdi. Buhara'da bakır, demir veya metal işleme gelişmemişti. Buhara'da zengin demir madenleri olmasına rağmen küçük ocaklı klasik demircilik yaygındı. Bakır maddesi genellikle İran'dan ithal edilirdi. Benzer madenler Rusya'dan da temin edilirdi. Çin'den genellikle altın ve gümüş alınırdı. Buharalı tüccarlar İran, Hint ve Afganlılarla aktif ticaret hâlindeydi. Fakat Çinliler'in bu bölgeyle ticari ilişkileri kuvvetli değildi. Buhara Hanlığı'nda yaklaşık 10.000 çiftçi vardı. Onlardan toprak ve imtiyazlarına göre farklı vergi alınırdı. Gayrimüslim statüsünde bulunan Yahudilerden kişi başına vergi temin edilirdi. Bu dönemde Yahudilerin sayısı 700 hane civarındaydı (Jukovskiy, 1916, s. 304).

Mendiyyar Bekçurin Buhara Hanlığı'ndaki giyim ve dekorasyon kültürü hakkında da bilgi vermiştir. Bekçurin hanın huzuruna götürülürken etrafın İran halıları ve pamuktan imal edilen kilimlerle süslendiğini gördü. Etraftaki alanın köşeleri altın işlemeli ipek kumaşlarla kaplanmıştı. Hanın oturduğu tahtta altın işlemeli ipek kumaşla döşenmişti. Han samur postundan imal edilen bir kavuk giyiyordu. Hanın kaftanı altın işlemeli ipek kumaş ve samur postundan yapılmıştı. Bu bölgedeki en gösterişli giyim tarzıydı (Jukovskiy, 1916, s. 297).

Bekçurin Buhara'daki elçilik heyeti görevinden sonra diplomatik kariyerine devam etti. Rus yetkili makamları onun gibi Türkleri iyi tanıyan bir kişiden azami olarak faydalanmaya çalıştı. Mendiyyar Bekçurin'in kendisinin de Türk olması, Kazak Cüzleri ve Buhara'daki nazik durumları oldukça iyi idare etmesi onun mühim bir karakter olmasını sağladı. Nitekim Bekçurin XIX. yüzyılın ilk çeyreğindeki bazı diplomatik girişimlerde görev almaya devam etti. Dönemin Orenburg Genel Valisi P.K. Essen Rus-Hive ticaretini geliştirmek istedi. Aynı zamanda Hive bölgesinde yağmaya uğrayan Rus tüccarlarının güvenli ticaret yapması hedeflendi. Bekçurin 1819 yılının ekim ayında Hive'ye gönderilen elçilik heyetinde kritik görevler ifa etti (Suleymanoviç, 2014, s. 116).

Mendiyyar Bekçurin dil bilimi alanında da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bekçurin genellikle etnografya sahasındaki çalışmalarıyla bilinmektedir. Bekçurin, etnografya ile yakından ilgili olan farklı alanlarda da eserler üretmiştir. Bu durum ortaya çıkan eserlerin niteliğini arttırmaktadır. Bekçurin'in 1781 yılında Başkurt dilinin ilk sözlüğü olan "Perevod Slov Başkirskiy Yazık" isimli kitabı bir hayli önemlidir. Bu kitapta 360 adet Rusça kelimenin Başkurt dilindeki tercüme yer almaktaydı. Eserde Başkurt dilinin diyalektik özelliklerine dikkat edilmiştir. Başkurtların dillerinde en sık kullanılan kelimeler seçilmiştir. Bekçurin Başkurt dilindeki lehçe özelliklerine ayrıca dikkat etmiştir. Bu eser her yönden onun iyi bir ilim adamı olduğunu kanıtlar niteliktedir (Akmanov ve Gvozdikova, 2011, s. 409).

Sonuç

Buhara Hanlığı ve Rusya İmparatorluğu arasındaki ilişkiler uzun bir geçmişe sahiptir. Bilhassa I. Petro'dan itibaren Ruslar Maveräünnehir bölgesini tanımaya başlamışlardır. Rusya İmparatorluğu uzun süre Maveräünnehir bölgesiyle istikrarlı bir diplomatik ilişki kuramamıştır. Bunun en mühim nedeni Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan coğrafyasına gereken önemi geç göstermesidir. Maveräünnehir coğrafyasının askeri hareketlere karşı doğal bir set görevi görmesi bölgenin ele geçirilmesini engellemiştir. Burada bulunan siyasi, idari ve askeri gelişmelerin takip edilmesi zorlaşmıştır. Bu durum Rusların bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmeleri için diplomasiyi daha çok kullanmalarını gerektirmiştir.

XVIII. yüzyıl itibariyle Ruslar batı yönünde genişleme siyasetini tatbik etmişlerdir. Bu sebeple imparatorluğun doğu kısmında kalan Buhara Hanlığı'na kapsamlı bir diplomatik faaliyet yürütülmemiştir. Rus elçilik heyetleri genellikle Maveräünnehir'e uzun zaman aralıklarıyla gönderilmiştir. Rus-Buhara diplomasisi sağlam temeller üzerine inşa edilmemiştir. Ayrıca Rusların Osmanlılarla sürekli savaşması Buhara kamuoyunda olumsuz karşılanan bir durumdur. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İngiliz etkisinin Hindistan'da artması Rusların Buhara Hanlığı'na bakış açısını değiştirmiştir.

Siyasi vaziyet Rusların Buhara ile ilişkilerini geliştirmelerini gerektirmiştir. Rus Dış İşleri Bakanlığı Maveräünnehir bölgesinin en güçlü devleti olan Buhara Hanlığıyla sağlam diplomatik ilişkiler kurmak istemiştir. Rus elçilik heyetinde görevlendirilen Mendiya Bekçurin bu amaçla özel olarak seçilmiştir. Bekçurin'in Tatar Türklerinden olması ve sosyal bakımdan insanlarla çok iyi anlaşması ilk önemli özelliğidir. Türk soylu toplulukların dil ve adetlerini bilmesi Bekçurin'e avantajlar sağlamıştır. Nitekim Mendiya Bekçurin Kazak bozkırlarındaki diplomatik görevde yararlılık göstermiştir.

Bekçurin'in başında olduğu Rus elçilik heyetinin Buhara'da başarılı olma ihtimali düşüktür. Mendiya Bekçurin ve bölge siyasetini bilen Rus görevlilerde bu durumun farkındadır. Bu yüzden Bekçurin'in elçilik heyeti üyeleri özel olarak seçilmiştir. Mendiya Bekçurin'in heyetine Buhara Hanlığı'nı iyi tanıyan Kazak Cüzlerinden kimseler dâhil edilmiştir. Bekçurin ve yanındakilere karşılaşılabilecekleri zorluklar karşısında tam yetki verilmiştir. Ruslar elçilik heyetinin başarılı olması için iyi bir çalışma yapmışlardır. Fakat Rus-Buhara diplomatik ilişkilerinin yetersiz olması heyetin önyargılarla karşılanmasına sebep olmuştur. Buhara Hanlığı'nın bu dönemde içinde bulunduğu hassas siyasi dengeler de Bekçurin'i zor durumda bırakmıştır. Tüm bu olumsuz etmenlere rağmen Bekçurin ve elçilik heyeti birtakım muvaffakiyetler kazanabilmiştir. Bekçurin hanlık hakkında siyasi, idari, askeri, mimari ve zanaat alanlarında bazı bilgiler edinmeyi başarmıştır. Geniş bir perspektiften bakıldığında Bekçurin Maveräünnehir bölgesinin tanınması ve işgali projesine katkı sağlamıştır. Günlük siyasette ise Rus-Buhara ilişkilerinin geliştirilmesinde istenilen başarıyı elde edememiştir.

Kaynakça

- Akmanov, İ. G., Gvozdikova, İ. M. (2011). *İstoriya Başkırskiego naroda v 7 tomah III*, Ufa: Gilem.
- Allworth, E. A. (1990). *The modern Uzbeks from the fourteenth century to the present a cultural history*. Kaliforniya: Hoover Institution Press.
- Aygan, B. (2004). *Kazahstan natsionalnaya entsiklopediya I*, Abiev S. (Ed.). *Bekşorin* (s. 392). Almatı: Glavnaya Redaktsiya.
- Boukhary, M. A. K., (1876). *Histoire de l'Asie Centrale (Afghanistan, Boukhara, Khiva and Khoqand)*. (Schefer, Charles Çev.). Paris: E. Leroux.
- Brejneva, S. N. (2011). Popıtki ustanovleniya pervıh kulturnıh i torgovıh kontakov Rossii s hanstvami Sredney Azii v XVIII veke. *Vestnik SGTU*, (4), s. 289-295.

-
- Habibulloev, C. C. (2013). İssledovanie istorii Buharskogo Emirata Russkimi i Evropeyskimi avtorami XVIII-XIX vv Kratkiy Obzor Istochnikov. *Vestnik TGUPBP*, (4), s. 211-219.
- İvanov, P. P. (1958). *Oçerki po istorii Sredney Azii*. Moskova: Vostoçnoy Literaturı.
- Jukovskiy, S. (1916). K istorii snoşeniy Rossii s Buharoy i Hivoy kontsa XVIII veka. Posolstvo perevodçika Bekçurina v Buharu v 1781 godu. *Vostoçny Sbornik*, 2, s. 273-340.
- Jukovskiy, S. V. (1915). *Snoşeniya Rossii s Buharoy i Hivoy za poslednee trehsotdette*. Petrograd: N.İ. Evstifeeva.
- Kasimbaev, J. K. (2012). *İstoriya Kazahstana: hrestomatiya*. Almatı: Mektep.
- Koç, D. (2017). Buhara Hanlığı'na gelen Rus diplomat ve askerler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 115(227), s. 61-90.
- Maslova, O. V. (1955). *Obzor Russkih puteşestviy i ekspeditsiy v Srednyu Aziyu çast I 1715-1856*. Taşkent: Sagu.
- Ochildiev, F. (2021). The administrative division and management system of the Bukhara Emirate in the second half of the XIX century and early XX century. *International Journal of Aquatic Science*, 12(2), s. 2465-2478.
- Özkan, M. (2021). *Buhara Hanlığı*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Poçekaev, R. Y. (2017). Gosudarstvennost i pravo Sredneaziatskih hanst v zapiskah Rossiyskih puteşestvennikov XVIII v., *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, (414), s. 108-113.
- Skrine, F. H., Ross, E. D. (2005). *The heart of Asia a history of Russian Turkestan and the Central Asian khanates from the earliest times*. New York: Routledge Curzaon.
- Suleymanoviç, İ. İ. (2014). Diplomatıçeskaya deyatelnost Maksyuta Yunusova i Mendiya Bekçurina v yugo-vostoçnoy politike Rossii v XVIII v, *Teoriya i Praktika Obşetvennogo Razvitiya*, (13), s. 114-116.
- Şubinskiy, P. P. (1897). Buharskie posolstva pri dvore Ekaterini II, *İstoriçeskiy Vestnik*, (2), s. 518-538.
- Tuymirzayevich, B. A. (2020). Organizational structure of the troops of the Bukhara Khanate of the XVIII century, *Academy*, 3, s. 69-71.
- Vladimiroviç, B. E. (1941). K İstorii snoşeniy Rossii s Sredneaziatskimi hanstvami v XIX. v., *Svotskoe Vostokovedenie*, 2, s. 5-26.
- Yetişgin, M. (2000). *How the times of London covered and interpreted Russian expansion into Central Asia in the second half of the nineteenth century*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Texas Tech University, Texas.
-